

PETRÓCZI SÁNDOR 1961. Cegléd település- és népességtörténete. Bp. Ceglédi Füzetek 11. sz.

Térképek: Pest Megyei Levéltár nagykörösi osztálya. XV. 9. Nagykörösi városi térképek. Levéltári gyűjtemény.

ERDÉLYI ERZSÉBET

Egyes román eredetű földrajzi nevek osztályozásának problémái

1.1. Egy helynév, esetleg egy helység vagy tájegység, vagy éppen egy egész nyelvterület földrajzi neveinek osztályozását többféle szempontból, többféle kritérium alapján végezhetjük el.

A helynév-irodalomban kétféle osztályozási szempont az uralkodó. Az egyik a földrajzi nevek jelentéstani, jelentésük szerinti osztályozása, a másik a helynevek alaktani, a nyelvi formák szerinti csoportosítása.

1.2. A földrajzi nevek jelentésük szerinti osztályozását a nyelvészeken kívül a történészek, geográfusok és etnográfusok is művelik, kutatván azok jelenkori vagy éppen történeti jelentését. Ez az osztályozási módszer etimológiai kutatásokat is igényel, főként olyan földrajzi nevek esetében, amelyeknek jelentése az idők folyamán elhalványult, eltűnt. Ilyenkor a földrajzi nevek jelentéstani kutatása és osztályozása kapcsolódik azok eredetük szerinti osztályozásukkal és etimológiai kutatásukkal.

1.3. A földrajzi nevek alaktani rendszerezését elsősorban a nyelvészek művelik, ám e módszer alkalmazását a történeti kutatások terén sem lehet elvetni. Ilyen jellegű a történeti tudományok számára például a *-d* képzővel ellátott magyar földrajzi nevek csoportba sorolása, azok térképre vetítése és kronologizálása az egész magyar nyelvterületen vagy annak egy részén. Ugyancsak ilyen jellegű kutatás a történeti kutatások számára a bár jelentéstanilag ismeretlen, de azonos vagy hasonló képzőkkel ellátott hely- vagy víznevek csoportba sorolása, mivel ezek egy meghatározott földterületen valamilyen nép vagy népcsoport régmúltban lévő jelenlétére utalnak. Ez az osztályozási módszer különösen fontos az olyan földrajzi nevek tanulmányozására, rokonítására, amelyeknek az értelmük, jelentésük ismeretlen.

2. Létezik a földrajzi neveknek egy harmadik osztályozási szempontja is, amely igen fontos és hasznos, bár a szakirodalomban még nem foglalta el teljesen az őt megillető helyet. Ez az osztályozás főleg a magyar nyelvterületnek napjainkban vegyes lakosságú, periferikus területein, mint például Erdélyben, igen fontos és hasznos mind a nyelvészet, mind a történeti kutatások területén. Ennek az osztályozásnak alapvető problémája annak a megállapítása, hogy melyik nép, népcsoport hozta létre a kutatott földrajzi neveket, vagyis melyik nép vagy népcsoport volt a névadó. Ezzel egyidőben meg kell határozni a tanulmányozott helynevek

etimológiai eredetét is. Megfigyelhető, hogy Erdély területén a névadó nép és a földrajzi nevek etimológiai eredete gyakorta nem esik egybe. Különösen áll ez a tétel a román–magyar–szláv viszonylatokban.

3.1. Mielőtt a fent említett kérdéseket megtárgyalnánk, tisztáznunk kell a magyar földrajzi név fogalmát. Tudjuk, hogy az összes szavak, lett legyen azok magyar vagy idegen eredetűek, függetlenül attól is, hogy az egész magyar nyelvterületen vagy annak egy részén, mint a táj- és nyelvjárási szavak használatosak, a magyar szókincs állományához tartoznak. Ez a szókincsállomány magába foglalja a tulajdonneveket is, beleértve a földrajzi neveket. Tehát szerintünk minden földrajzi név, amelyet egy tájegység vagy éppen egy falu területén élő magyar nyelvű lakosság használ, magyar földrajzi névnek tekintendő, még akkor is, ha ezek eredete idegen, úgynevezett átvett vagy kölcsönzött helynév. Így magyar földrajzi név: *Balaton, Beszterce, Boroszló, Duna, Kárpátok, Lipcse, Tisza, Varsó* stb., de az *Alpok, Bukarest, Kilimandzsáró, Tanganyika, Vlegyásza, Zambia, Zair, Zimbábve* stb. is; de idegen eredetű magyar földrajzi névnek tekinthetjük például *Marseille, Melbourne, Rio de Janeiro* vagy *Przemysl* stb. földrajzi neveket is, függetlenül idegen írásmódjuktól, minthogy *márszely, melbörn, nyujork, riodezsánéró, semiszli* kiejtéssel együtt meghonosodtak a magyar nyelvben.

4.1. Miután meghatároztuk a magyar földrajzi nevek fogalmát és állománytartalmát, a földrajzi nevek eredetének megállapításánál két tényezőt kell figyelembe vennünk. Az első tényező a nép vagy népcsoport meghatározása. Ez egyaránt megkívánja mind a történészek, mind a nyelvészek közreműködését annak felismerésében, hogy milyen népek vagy népcsoportok éltek s élnek a tanulmányozott földrajzi nevek elterjedésének területén. A második tényező, melynek megállapítása már nyelvészeti feladat, az, hogy a névadó milyen nyelvből származó szavakkal, nyelvi formákkal nevezte meg a kutatott terepformákat. Ez a két jelenség, azaz a névadó nép nyelve és a földrajzi név nyelvi eredete általában egybeesik. Ez az egybeesés az erdélyi helynévanyagban a magyar–szláv–román viszonylatokban nem mindig valósul meg.

4.2. A történelemtudomány, többek között, éppen a fennmaradt toponímia segítségével állapította meg, hogy a honfoglalás előtti Erdély lakossága többnyire szláv nyelveket beszélő népcsoportokból állt. A megtelepedett magyarság viszonylag jelentős számú helynevet közvetlenül vett át ezektől a szláv nyelveket beszélő népcsoportoktól. Ilyenek például: *Bázna, Beszterce, Csongva, Dombró, Gambuc, Gerend, Gorbó, Kraszna, Lekence, Lóna, Lozsárd, Mohács, Noszoly, Piski, Plecska, Polyán, Radna, Róna, Szaplonca, Szelicse, Torockó, Zalatna, Zsitva* stb. E helynevek esetében a névadó nyelve és a földrajzi nevek alapján álló közszavak, az ún. apellativumok etimológiai eredete megegyező. Vegyük például a *Torockó* hegy-, patak- és helységnevet. A *Torockó* szláv eredetű magyar földrajzi név, amelynek az alapján a *treskati* 'csobog' szláv ige áll. A román *Trascău* forma magyar közvetítéssel került a román nyelvbe, így az a román nyelv viszonylatában már magyar eredetű román földrajzi név. E román helynév –*ău* végződése a magyar szóvégi –*ó* hang szabályszerű átvétele, lásd a magyar *Gorbó* > román *Gîrbău*, magyar *Miriszló* > román *Mirislău*, vagy közszavaknál a magyar *halastó* > román *heleştaŭ*, magyar *fogadó* > román *făgădaŭ* stb.

4.3. Létezik azonban Erdélyben számos olyan hely- és víznév, amelyeknek alapján ugyan szláv eredetű szavak, apellativumok állnak, de a névadójuk nem szlávok, hanem románok voltak. Az ilyen típusú földrajzi nevek közül a honfoglalás utáni időkben, a XII. századtól kezdve, a román–magyar érintkezések megkezdése után, számosat átvett a magyar lakosság is. E földrajzi nevek a magyar nyelv viszonylatában nem szláv, hanem román eredetű nevek. Így sok esetben az eredet megállapítása nehézségeket, néha tévedéseket is okoz, hiszen látszólag a névadó nyelve nem minden esetben egyezik a földrajzi név etimológiai eredetével, vagyis a földrajzi név alapján álló közzzó, azaz apellativum eredetével.

4.4. E tények magyarázata abban rejlik, hogy a pásztorkodó román népcsoportok balkáni vándorlásai idején jelentős számú terepformákat megjelölő szláv és albán közzzavakat kölcsönöztek, s ezekkel nemcsak a Balkán-félsziget területén, de Óromániában, majd később Erdélyben is igen sok földrajzi alakulatot neveztek el.

Erdélyben a már korábban letelepedett, magyarsággal érintkezésbe jövő, bevándorló románság számtalan földrajzi nevet vett át a magyar lakosságtól, ugyanakkor főleg a hegyvidéken, a gazdaságilag addig ki nem használt területeken, elsősorban a románság pásztorkodó életmódja eredményeképpen sok új földrajzi nevet alkotott, ezek egy részét a velük szomszédos vagy éppen együttélő magyarság is átvette. Az így átvett földrajzi nevek jelentős részének az alapján a románság balkáni vándorlásai folytán áthozott balkáni, elsősorban délszláv (bolgár, macedón, szerb), de kisebb mértékben ukrán és albán közzzavak állottak. Ezek még a románság balkáni és kárpátokbeli vándorlásai idején bekerültek a román nyelv szókincsébe. E közzzavak részben ma is élnek a román nyelvben, részben már csak egyes román nyelvjárásokban használatosak, és ismét más részük kiveszett a jelenkori román nyelv szókincséből.

Olyan román eredetű földrajzi nevek, amelyeket a magyarság is átvett és amelyek alapszavai ma is élnek a román nyelvben, elég gyakoriak a vegyes lakosságú falvak területén vagy a románok által létesített települések neveinek esetében. Ilyenek például: *Brád* (hsn. Hunyad m.) < r. *Brad* < r. *brad* 'fenyő' < alb. *breth*; *Dumbráva* (hn. Kolozsvár mellett, Aknasugatag, Bőd, Magyarborzás stb.) < r. *Dumbrava* < r. *dumbravă* 'tölgyerdő', vö. bg. *dъbrava*, szb. *dubrava*, mac. *dabrava*; *Gyelnyica* (hn. Magyarborzás, Búza, Bőd stb.) < r. *Delnița* < r. *delniță* 'keskeny szántóföld', vö. mac. *delnica* 'telek, kisebb földdarab'; *Izvara* (hn. Nagybánya, Orsova) < r. *Izvara* < r. *izvor* < bg., szb., mac. *izvor* 'forrás'; *Jézer* (tó a Radnai havasokban) < r. *Iezer* < r. *iezer* 'hegyi tó, tengerszem' < bg. *jezer*; *Láz* (hn. Szászmóric, Magyargyerőmonostor, Máramarossziget, Magyarborzás stb.) < r. *Laz* < r. *laz* 'tisztás, hegyi legelő, rét' < bg. *laz*, északon ukr. *laz*; *Grohot* (hsn. Hunyad megye) < r. *Grohot* < r. *grohot* 'kőgörgeteg, kőrakás' < bg. *grohot*; *Liváda* (hn. Szászsombor, Szászüjfalu, Dellőapáti, Búza stb.) < r. *Livadă* < r. *livadă* 'gyümölcsös, virágos rét' < bg., szb., ukr. *livada*; *Lanka*, *Lunka* (hsn. Hunyad m., Bihar m.) < r. *Luncă* < r. *luncă* 'árterület, rét, berek', vö. őszl. *lo"ka*; *Obersia* (hsn. Hunyad m., Bihar m.) < r. *Obîrșia* < r. *obîrșie* 'kezdet, eredet, patakfej', vö. őszl. *obrșiti*; *Ográda* (hn. Apanagyfalu) r. *Ogradă* < r. *ogradă* 'udvar, gyümölcsöskert, bekerített telek' < bg. *ograda* 'kerítés'; *Pereu* (hn. Zálánpataka), *Pero* (hsn. Fogaras m.) < r. *Pîriu* < r. *pîriu* 'patak' < alb. *perua*; *Prilog*, *Priloge* (hn. Kékes)

< *Prilog* < r. *priloagă* ~ *prilog* 'parlag' < bg. *prelog*; *Pojána* (hsn. Hunyad m.) < r. *Poiană* < r. *poiană* 'erdei tisztás, irtás, rét' < bg. *poljana*; *Rosztocs* (hn. Gyalu, Buza) < r. *Rostoci* < r. *rostoacă* 'elágazás, patakág' < mac. *rastoka*; *Rözor*, *Rözorok* (Csombord, Gyalu stb.) < r. *Răzor* < r. *răzor* 'mesgye, szántóföld' < bg., sz. *razor*; *Rovina* (hsn. Hunyad m., Arad m.) < r. *Rovine* < r. *rovină* 'mélyedés, mocsaras hely' < bg. *rovina*; *Szlatina* (hsn. Arad, Temes, Krassó-Szörény) < r. *Slatină* < r. *slatină* 'sós forrás, sós terület' < bg. *slatina*; *Szelistye* (hsn. Hunyad m., Szeben m., Kolozs m.) < r. *Săliște* < r. *săliște* 'faluhely, házhely' < bg., szb. *selište*; *Tárnica* (hsn. Hunyad m., hn. Kolozs m.) < r. *Tarnița* < r. *tarniță* 'nyereg, hegynyereg, átjáró' < ukr. *tarnic 'a*; *Toplica* (hsn. Hunyad m., Szilágy m., Maros m.) < r. *Toplița* < r. *topliță* 'melegforrás, meleg víz' < mac. *toplica*, szb. *toplice*; *Závoj* < r. *Zăvoi* (hsn. Krassó-Szörény) < r. *Zăvoi* < r. *zăvoi* 'berek, malomárok' < bg., szb. *zavoj* 'hajlat, kanyar'.

A román eredetű földrajzi neveink egy kisebb részének az alapján olyan szláv, ritkán albán eredetű közszavak (apellativumok) állnak, amelyek Erdély bizonyos kisebb területein, mint nyelvjárási szavak, ma is élnek a román nyelvben. Néhány példa: *Bréb* (hsn. Máramaros m.) < r. *Breb* < r. nyj. *breb* 'hód' vö. bg. *bobъr*, ószl. *brebъ*; *Brányistya* (hn. Gyalu, Búza stb.) < r. *Braniște* < r. nyj. *braniște* 'tiltott erdő, uradalmi erdő' < bg. *braniște*; *Csertés* (hsn. Torda–Aranyos m., Hunyad m.) < r. *Certej* < r. nyj. *certej* 'aszalással, kéreghántással irtott erdő' < szb., ukr. *čerтеж*, bg. *certež* 'rajz'; *Ponor* (hsn. Hunyad m., Alsó-Fehér m.) < r. *Ponor* < r. nyj. *ponor* 'süppedés, mélyedés' < bg., szb. *ponor*; *Sztányistye* (hn. Dellőapáti) < r. *Staniște* < r. nyj. *staniște* 'delelő, déllő', vö. ószl. *staniște* stb.

Látszólag nehezebbnek tűnik azoknak a földrajzi neveknek az eredetmeghatározása, amelyeknek alapján olyan szláv (ritkábban albán) eredetű közszavak állnak, amelyek napjainkra a román nyelv szókincséből eltűntek, kihaltak mint közszavak. Ilyen esetekben figyelembe kell venni a történelmi tényeket, azt, hogy a szóbanforgó területen a történelem folyamán éltek-e olyan szláv népcsoportok, amelyek alkothattak ilyen jellegű hely- vagy helységneveket. Felsorolunk egy néhány e csoportba tartozó földrajzi nevet: *Bráza* (hsn. Fogaras m.) < r. *Breaza* < +. r. *breza* < bg. *breza* 'nyírfa'; *Kicsera*, *Csetyera*, *Csityera* (hn. Csákgigorbó, Magyarvalkó stb.) < r. *Chiceră* < +. r. *chiceră*, *ceteră* < szb. *kičer* 'hegyes csúcs'; *Magura* (hn. Kettesd, Magyarvalkó, Kolozsvár stb.) < r. *Măgură* < +. r. *măgură* < alb. *magule* 'hegy, domb'; *Obrezsia* (hsn. Hunyad m., Máramaros m., Alsó-Fehér m.) < r. *Obrejă* < +. r. *obrejă* < bg. *obreža* 'vágás'; *Opcšina* (hegynév Gyergyó) < r. *Obcină* < +. r. *obcină* < ukr. *obščyna* ~ *opčyna* 'közös birtok, terület'; *Ohába* (hsn. Hunyad m., Fogaras m., Temes m., Krassó-Szörény m.) < r. *Ohabă* < +. r. *ohabă*, vö. ukr. *ochaba* 'örök tulajdon'; *Priszlop* (szoros Beszterce–Naszód m., Radnai havasok) < r. *Prislop* < +. r. *prislop* < mac. *preslop* 'hegynyereg, átjáró, hágó'; *Szohodol* (hsn. és hn. Fogaras m., Hunyad m., Alsó-Fehér m.) < r. *Sohodol* < +. r. *sohosol* < bg. *such dol* 'száraz völgy'; *Zapogya*, *Zepogya*, *Zepogyia* (hn. Bőd, Szászújfalú, Mezőszengyel stb.) < r. *Zăpodia* < +. r. *zăpodie* < +. bg. *za pod* 'hegy mege, fennsík' stb.

A fennebb tárgyalt helynevek közül néhánynak, mint például a *Láz*, *Lonka*, *Prilog*, *Pojána*, *Toplica* helyneveknek az alapján olyan szláv eredetű közszavak,

apellativumok vannak (*láz, lonka, parlag, pojána, toplica*), amelyek mind a magyar, mind a román nyelvbe behatoltak. Ilyen esetekben a helyi tényezőktől függően, a névadók lehetnek románok vagy magyarok, sőt szlávok is. Például *Láz* és *Lonka* esetében Erdély északi tájain az ukránok. Éppen a hibás eredetmeghatározás elkerülése végett a helynévkutatóknak figyelembe kell venniük nemcsak a lakosság jelenkori, hanem történeti etnikai hovatartozását, a tanulmányozott település múltját. Hangsúlyozni kívánom, hogy a helynevek eredetének megállapításakor és azok településtörténeti következtetéseinek levonásakor feltétlenül szükséges a nyelvész és a helytörténész együttműködése.

Rövidítések

alb.	=	albán
bg.	=	bulgár
hn.	=	helynév, határnév
hsn.	=	helységnév
+	=	kihalt
m.	=	megye
mac.	=	macedón
nyj.	=	nyelvjárási
ószl.	=	ószláv
r.	=	román
szb.	=	szerb
tsz.	=	többszám
ukr.	=	ukrán
ún.	=	ügynevezett
vö.	=	vesd össze!

JANITSEK JENŐ

Még egyszer a kárpátaljai magyarlakta települések történelmi nevének visszaállításáról

A területi lapok hasábjain (Kárpáti Igaz Szó, 1991. 01.19; Novini Zakarpattya, 1991.01.30.), tudományos cikkekben már többször is kifejtettük álláspontunkat Kárpátalja településneveiről. Mind a mai napig érkeznek hozzánk levelek, amelyekben területi, járási, városi és községi népképviselők tanácsot kérnek e kérdésben. Szükségessnek tartjuk újból leírni a tényeket, mivel mind a mai napig megjelennek olyan publikációk, amelyek elferdítik a valóságot.

Közismert, hogy a kárpátaljai helységnevek használatában elég nagy zűrzavar uralkodott. Szükségessé vált a probléma objektív és tudományos tanulmányozása.